

KUR'ÂN'IN İ' CÂZ YÖNLERİNDEN BİRİ: GELECEK İLE İLGİLİ HABER VERMESİ

One of the Interior Aspects of the Qur'an: News About the Future

Abdurrahim Kaplan

Dr. Öğr. Üyesi Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Mardin / Türkiye.

Assist. Prof., Artuklu University Faculty of Islamic Sciences Department of Basic Islamic Sciences,
Mardin / Turkey.

nureyn47@hotmail.com, Orcid: 0000-00026259-0726

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13 Ocak/January 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 7 Nisan /April 2021

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran/June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2021

Cilt / Volume: 19 **Sayfa/Pages:** 61-91

Atıf / Citation: Kaplan, Abdurrahim. "Kur'ân'ın İ'câz Yönlerinden Biri: Gelecek ile İlgili Haber Vermesi [*One Of The Interior Aspects Of The Qur'an: News About The Future*]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 19 (Haziran/June 2021): 61-91.

<https://doi.org/10.51553/bozifder.860730>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Abdurrahim Kaplan**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Kur'an'ın nüzül gayesi yeryüzünde tevhid inancını te'sis edip insanları dünya ve âhiret saadetine ulaştırmaktır. Bu gayeyi birtakım kural ve kaidelerle gerçekleştiren Kur'an, bu süreçte en büyük vazifeyi peygamberlere vermiştir. Dinler tarihi ve mukaddes kitaplardaki bilgilere göre bütün peygamberler insanların karşısına mu'cizelerle çıkmışlardır. Peygamberlerin getirdikleri mu'cizeler, ilâhî bir kudrete dayanan, insan gücünün üstündeki olaylardır. Hz. Muhammed de her peygamber gibi birtakım mu'cizelerle insanların karşısına çıkmıştır. Onun en büyük mu'cizesi ise kendisine inzâl olunan Kur'an'dır. Kur'an'da yer alan mu'cizelerin bir kısmı insanların his ve duygularına hitap ederken diğer bir kısmı ise onların akıl, fikir ve mantığına hitap etmektedir. Kur'an'ın i'câz yönü daha çok dil konusuna ve geleceğe yönelik olarak ilmî konulara yöneliktir. Kur'an; düşünen, akıl sahibi olan insanların, ibret, hikmet, öğüt ve benzeri mu'cize ifade eden bilgilerden faydalanmalarını talep etmektedir. Çünkü kişi akıl ve düşüncesini harekete geçirmekle doğrulara ulaşabilmektedir. Bu da Kur'an'ın mu'cizelerle dolu olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an'daki mu'cizeler konusunda çalışmalarda bulunan âlimler, kendilerine göre tasnifler yapmış ve yorumlarda bulunmuşlardır. Telif edilen bu çalışmalarda Kur'an'ın; dil ve belagat yönünden i'câzı, ilmî i'câzı, geçmiş ve gelecektekilerden haber verme yönünden i'câzı, ortaya koyduğu insan hak ve hukuku istikametindeki i'câzı ve benzeri konularda çeşitli görüşler ileri sürülmüş, bu konularda açıklamalar yapılmıştır. Biz ise bu çalışmada gelecektekilerden haber verme yönünden Kur'an'ın i'câzı üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, İ'câz, Gelecek, Haber.

Abstract

The purpose of the Qur'an is to establish the belief in monotheism in the world and to bring people to happiness in the world and the hereafter. The Qur'an aims to do this with specific rules and gives the essential duty to the prophets in this process. According to the information in the history of religions and holy books, all the prophets had miracles. The miracles brought by the prophets are events that are based on divine power, that is, beyond human power. Prophet Muhammed, like every prophet, had some miracles. Its greatest miracle is the Qur'an. While some of the miracles in the Qur'an appeal to the feelings and emotions of the people, some of their appeal to their minds, ideas and logic. The uniqueness of the Qur'an focuses more on language and scientific subjects for the future. The Qur'an demands that people who think and have intelligence benefit from the knowledge that expresses superior wisdom, advice and similar miraculous information. Because the limit of brain and thought is up to a certain extent. This reveals that the Qur'an is full of miracles. Different views are put forward regarding the division of miracles in the Qur'an into parts. Scholars who work on this issue make comments by making classifications. In these copyrighted works, various opinions are put forward in terms of language and rhetoric of the Qur'an, its scientific knowledge, its insight in terms of informing about the past and the future, its human rights and law, and similar issues, explanations are made on these issues. In this study, we focus on the content of the Qur'an in terms of informing the future.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Unique, Future, News.

Giriş

Kur'ân, ilim ve edebiyat yönüyle fevkaled ve mükemmel özelliklere sahip bir şekilde nâzil olmuştur. Kur'ân'da, geçmiş ümmetlerin kıssalarından haber verildiği gibi gelecekte cereyan edecek hâdiseler hakkında da bilgiler verilmektedir. Bununla beraber Kur'ân'da kâinatın oluşumu, gökyüzündeki cisimler, tabiat olayları ve benzeri konulara da dikkat çekilmekte, insanların bu konular hakkında düşünerek ders ve ibret almaları istenmektedir. Kur'ân'ın insanların benzerini getirmekten aciz kaldıkları ilâhî kelimeler olduğu vurgusu bizzat Kur'ân tarafından yapılmaktadır. Hicri üçüncü yüzyıldan sonra İslâm âlimleri tarafından bu konuyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Kur'ân'ın heryönüyle mu'cize oluşu i'câzü'l-Kur'ân literatüründe konunun başlıklar üzerinden tasnif edilmesine kapı aralamıştır. Kur'ân'ın i'câz yönleri genel olarak sarfe teorisi, dil ve üslûp, gayb bilgisi, ilmî, sayısal, sosyolojik i'câz gibi konuları ihtiva etmektedir.¹

Kur'ân'da gayb ile ilgili haberler İslâm âlimleri tarafından genelde geçmiş ve gelecek ile ilgili gaybî haberler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Ancak bir kısım araştırmacılar ise gayb ile ilgili haberleri geçmişe, geleceğe, hâle, varlık ve âhiret âlemine ait haberler şeklinde dört başlığa ayırmayı uygun görmüştür.² Kur'ân, her yönüyle olduğu gibi gaybî haberleri vermesi yönüyle de ilâhî bir mu'cizedir. Kur'ân'da yer alan gaybî haberler tarih boyunca âlimler tarafından merak edilmiş ve konuyla ilgili ciddi araştırmalar yapılmıştır. Rummânî (ö. 384/994), Hattâbî (ö. 338/998), Bâkılânî (ö. 403/1013), İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Zerkeşî (ö. 794/1342), Süyûtî (ö. 911/1105), Said Nursî (ö. 1960), Zürkânî (ö. 1948), Dirâz (ö. 1958), Bûtî (ö. 2013) gibi birçok müellif Kur'ân'ın gaybî haberlerini müstakil bir i'câz olarak ele almayı tercih etmiştir.³ Aynı şekilde Reşîd Rızâ da (ö. 1935) Kur'ân'ın ilmî, teşriî, üslûp, nazım, belagat gibi özelliklerinin yanında gelecekte gerçekleşeceğini ha-

¹ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/403.

² Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'ân ve İ'câzü'l-Kur'ân", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları* 3, 2002, 480.

³ Mehmet Kileci, *Risâle-i Nurda Kur'ân Mucizesi*, (İstanbul: İz Yayınları, 1997), 234.

ber verdiği bilgileri de i'câz olarak görmektedir.⁴ Bir de Kur'ân'da, şer'î hükümler açıklanmakta, insanların taşıdıkları hak ve hukuk da bulunmaktadır. Bu konulardan herhangi birini ele alıp incelediğimiz zaman, o konunun Kur'ân'da en mükemmel bir şekilde anlatıldığını görmekteyiz. Bu ve benzeri konular, Kur'ân'ın ilmî yönden mu'cize olduğunu ortaya koymaktadır. Okuryazar olmayan bir insanın bu bilgileri ilâhî vahyin dışında kendi anlayışı veya birilerinin yardımı ile derleyip toplaması, imkân dahilinde görülen bir şey değildir.⁵

Sözlükte: “gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, uzaklaşmak” manasına gelen gayb kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de gizlilik anlamına gelecek şekilde birçok kelimeyle ifade edilmiştir. Kur'ân'da duyularla ifade edilemeyen “gaybî haber” ve “gaybî varlık” ile birçok örnek yer almaktadır.⁶ Kur'ân'da yer alan gayb ile ilgili konular İslâm âlimleri tarafından mu'cize olarak kabul edildiğinden mu'cize kavramına değinmekte fayda görüyoruz.

Arapça bir kelime olan “mu'cize”, “a'ceze-yu'cizu-i'câz” fiilinin ism-i failidir. İlâveli olan bu fiil, “aceze-ye'cizu” fiilinden türemiştir. Buna göre “mu'cize”, muhatabı çaresiz hâle getiren, aciz bırakan, güç, kuvvet ve kudret sahibi olmanın zıddı olan bir duruma düşüren manasına gelmektedir.⁷

İstilahi anlamına baktığımızda ise “mu'cize”, olağanüstü hâl, insanların aynısını yapmaktan, oluşturmaktan aciz oldukları şey, delil, sözü mümkün olan bütün yollardan daha belîğ, açık, anlaşılır bir tarzda ifade etmek gibi anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz.⁸ Başka bir tanımlama ile mu'cize, peygamberlerin peygamberliklerinde doğru ve haklı olduklarını ortaya koymak, muhataplarını susturmak, insanların kendi-

⁴ Salah Abdulfettah el-Hâlidî, *el-Beyân fi İcâzi'l-Kur'ân*, (Amman: y.y. 1992), 123.

⁵ Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *Kübra'l-yakîniyyâtü'l-kevnîyye* (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1977), 176; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Şur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 280.

⁶ İlyas Çelebi, “Gayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/405.

⁷ Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “acz”, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994) 7/369.

⁸ Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *Ahsenü'l-hadîs* (Dımeşk: y.y., ts.), 111.

lerine olan inanç ve güvenlerini sağlamak için ortaya koydukları olağanüstü durumlardır.⁹

Allah, Kur'ân'ı Hz. Muhammed'e bir mu'cize olarak gönderdiğini haber vermektedir.¹⁰ Bu durumun, inkârcıların soru, tavır ve hareketleri neticesinde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Mu'cizeleri indirmek de sadece Allah'a mahsustur. Allah'ın iradesi olmadan, hiç kimsenin herhangi bir mu'cize göstermesi mümkün değildir. Bu hususta Hz. Muhammed bir uyarıcı durumundadır. Kur'ân, onun peygamber olduğunu ortaya koymada yeterli bir mu'cizedir. İnsanlar, ilâhî bir mu'cize olan Kur'ân'la beraber, Hz. Peygamber'in bazı mu'cizelerine de şahit olmuştur. Bu mu'cizeler; ayın yarılması, Hz. Peygamber'in parmaklarının arasından suyun akması, yediği az yemeğin bereketlenip artması ve birçok insanın ondan yemesi, bazı hayvanların kendisi ile konuşması gibi mu'cizelerdir. Ancak bunlar geçici şeylerdir. Süreklilik arz edip âlimler arasında mu'cize olduğuna dair asla ihtilaf konusu olmayan yegâne mu'cize, hiç şüphesiz ilâhî kelimeler olan Kur'ân'dır.¹¹ Mu'cizeler sebep-siz ve zamansız bir şekilde gerçekleşmemiştir. Allah, peygamberlerine en uygun ortamlarda, çevrelerindeki insanlara etki yapacağı vakitlerde mu'cizelerini vermiştir. Bunun böyle olduğunu anlamak her peygamberin mu'cizesini ayrı ayrı incelemekle ortaya çıkmaktadır. Peygamberler, gösterdikleri mu'cizelerde insanları bunun karşısında aciz ve çaresiz bırakmışlardır. Kişilerin mu'cizelere yönelik tepkileri inançları ile paralellik arz etmiştir. Allah'ın kendilerine hidâyet verdiği kişiler, inanıp imana gelmiş, hidâyetten yoksun kalanlar ise ya mu'cizeleri inkâr etmiş ya da susmuştur. Bütün peygamberlerin mu'cizelerinin durumu böyle olduğu gibi Hz. Peygamber'in Kur'ân dışındaki mu'cizelerinin durumu da böyledir. Her peygamber gibi Hz. Muhammed'in (s.a.v) de mu'cizeleri münasip zemin ve zamanlarda ortaya çıkmıştır. Kur'ân ise mu'cizeler yönünden diğer mu'cizelerin ortaya konduğu zaman ve mekân bakımından ayrılmıştır. Kur'ân dışındaki bütün mu'cizeler belli zaman ve mekânlarda ortaya konulmuştur. Kur'ân ise Hz. Peygamber'e

⁹ el-Kattân, *Mebâhis*, 258.

¹⁰ el-'Ankebût 29/50, 51.

¹¹ 'Abdulkerim el-Hatîb, *el-İcâzu fî dirâsâti's-sâbikîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1975), 97.

gönderildiği andan itibaren kıyâmet gününe kadar her yer ve zamanda aynı derecede dil, belagat, ilim, akıl ve gaybî haber yönünden etkileyici yönünü sürdürmüş/sürdürecektir ilâhî bir mu'cizedir. Her yönüyle mu'cize olan Kur'ân'ın mu'cizevî yönlerinden birisi de gelecekte haber vermesidir. Kur'ân'ın bu yönü ilk başlarda müşriklerin inkârına ve alaylarına sahne olurken haber verilen olay ve durumlar bir bir gerçekleştiğiçe inkarcılar aciz duruma düşmüştür. Kur'ân'da gelecek ile ilgili haberlerin verilmesi inkârcıları hidâyete yöneltme de o, bu yönüyle de mu'ciz olduğunu ispatlamıştır.

Kur'ân i'câzı, gaybî konular ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunların ilki Şadi Eren tarafından hazırlanan “*Kur'ân'da Gayb Bilgisi*” adlı doktora tezi iken ikincisi Ali Sait Çalışkan tarafından yapılan “*Kur'ân-ı Kerim'de İstikbale Dair Gayb Haberleri*” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Bunların dışında Kur'ân'ın i'câz ve gayb yönünü ele alan birçok çalışma yapılmıştır. Biz örnek olması açısından burada sadece bir kısmına değinmeyi uygun gördük.¹² Ancak muhteva ve üslûp yönünden çalışmamızla bire bir örtüşecek bir çalışmaya rastlamadık. Bu çalışmamızda her yönüyle mu'ciz yöne sahip olan Kur'ân-ı Kerim'in gelecek ile ilgili verdiği gaybî haberleri ele almayı uygun gördük. Çalışmamızın gayesi Kur'ân'da gelecek ile ilgili bilgileri bir araya getirerek müfessirlerin konuya yaklaşımlarını ortaya koymak, bir nebze de olsa insanların Kur'ân'a ve sünnete yönelimine katkıda bulunmaktır.

A. Kur'ân'da Gelecek ile İlgili Verilen Bilgiler

Kur'ân'da, geçmiş peygamberlerin kıssaları anlatılırken bu kıssalardan ders ve ibret alınması istenmektedir. Kaldı ki Kur'ân, sadece geç-

¹² Örnek çalışmalar için bk. İbrahim Halil Erdoğan, “Kur'ân'ı Mucize Kılan İcâz Yönü: Fesâhat ve Tenâsüp (Fahreddin er-Râzî'ye Göre)”, *ARR: Turkish Academic Research Review = Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2018), 39-60; İsrail Balcı, “Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'ân, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği”, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsiki Dergisi* 7/13 (2009), 85-124; Hüseyin Aydın, “Meydan Okumaları Bakımından Kur'an Mucizesi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2010), 45-76; Sabri Türkmen, “Kur'an'ın Mucizeliği Meselesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 39/4 (2003), 55-70; Halis Albayrak, “Kur'ân'da Gayb Kelimesi Üzerine Bir Okuma, Din Dilinde Gayb”, *Kuramer*, (2015), 119-156; Ali Akay, “Gaybi Konuların Anlatılmasında Kur'ân Dili ve Özellikleri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2005), 63-70.

mişten bahsetmez. Nüzûl dönemindeki olayları konu ettiği gibi gelecekte meydana gelecek bazı olaylardan da bahsetmektedir. O, bütün bu yönleriyle insanları düşünce ve tefekküre davet etmektedir. Ayrıca bütün bu bilgiler Kur'an'ın mu'cizeliğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple gelecekle ilgili bilgi veren bazı âyetler üzerinde durmak istiyoruz.

1. Hz. Peygamber Dönemindeki Olaylarla İlgili Verilen Bilgiler

1.1. Rumların Galip Olacağına Haber Verilmesi

Kur'an'da müstakil bir sûre olan ve ismini de Romalılarla İranlıların yaptıkları savaştan alan Rûm sûresi her iki halk arasında cereyan edecek savaştan ve savaşın ne şekilde sonuçlanacağından bahsetmiş, olay henüz gerçekleşmeden onun hakkında gelecek ile ilgili bilgi vermiştir. Konunun geleceğe dair haber ihtiva etmesi Kur'an'ın mu'cizeliğine delildir. Konuyla ilgili âyet şöyledir:

”الم {١} غَلَبَتِ الرُّومُ {٢} فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّن بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ {٣} فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِن قَبْلُ وَمِن بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ {٤} بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ“

“Elif. Lâm. Mîm. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Hâlbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir.”¹³ Bu sûre nâzil olmadan bir süre önce İran'daki Mecûsiler, Hıristiyan olan Bizanslıları yenilgiye uğratmışlardı. Öyle ki İranlılar kısa bir zaman içinde Mezopotamya'dan İstanbul boğazına, bugünkü Kadıköy'e kadar vardılar. Bizanslı Rumların topraklarının büyük bir kısmını ele geçirdiler ve Rumların her türlü anlaşma tekliflerini de reddedip onları alaya aldılar. İranlılar, o zaman Mecusi olup ateşe tapıyor ve vahyi inkâr ediyorlardı. Mekkeli müşrikler de vahyi inkâr ettikleri için onların inancı nispeten İranlılara yakın sayılırdı. Rumlar ise Hıristiyanlığa inanıyorlardı. Dinleri tahrif olmasına rağmen Allah'a inanıyor,

¹³ er-Rûm 30/1-5.

âhiretin varlığını kabul ediyorlardı. Böylece onların inancı, İslâm inancına daha yakındı. Bu nedenle Mekke'deki müşrikler, İranlıların Rumlara karşı gösterdikleri üstün başarılar münasebetiyle Müslümanları alaya alıyor ve tevhid inancını küçümsüyorlardı. Onların bu tutumları sebebiyle bu âyetler nâzil oldu¹⁴ ve sûrenin baş tarafında geçen “Rûm” kelimesi, sûreye isim olarak verildi. Bu âyetlerin nâzil olmasından sonra, müşrikler yine Müslümanları alaya almaya başladılar. Çünkü o sırada dünyadaki bütün insanlar, Rumların tamamıyla yenildiklerini kabul ediyor ve hatta Bizans İmparatorluğu'nun yıkılıp yok olacağını düşünüyorlardı. Âyette, “*Hâlbuki onlar (Rumlar), bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir.*” ifadesi tamamıyla müşriklerin düşünce ve tahminlerine ters düşüyordu. Müşrikler, Müslümanları bu âyetten dolayı alaya alınca Hz. Ebû Bekir ile bazı müşrikler arasında bahse girme gündeme geldi. Hz. Ebû Bekir, üç sene içinde Rumlar İranlılara karşı galip gelip onları yense kendilerinden bir miktar deve alacağını, bu durum gerçekleşmezse kendisinin onlara o miktarda deve vereceğini söyledi. Hz. Ebû Bekir, durumu Hz. Peygamber'e anlatınca, Hz. Peygamber (s.a.v) “*bid*” kelimesinin Arapçada üçten ona kadar olan sayılar için kullanıldığını bu nedenle sene ile develerin sayısını artırmasını söyledi.¹⁵ Hz. Ebû Bekir bunun üzerine süreyi dokuz veya on seneye çıkardı, develerin sayısını da artırdı.¹⁶ Belirtilen süre dolmadan Rumlar üst üste İranlıları yendiler. Azerbaycan'a girerek Zerdüş'tün doğum yerini yerle bir ettiler. İranlılar işgal ettikleri bütün yerlerden çekilip perişan oldular. O sırada, İslâm dininde bahse girmek yasaklandığı için Hz. Ebû Bekir'in kazandığı develer alındı ama kişisel harcamalarda kullanılmayıp fakirlere dağıtıldı.¹⁷ Burada önemli

¹⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehlî's-sünne*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 8/248; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Muessesetu-Kutubi's-Sakâfiyye, 1992), 4/296; Abdulfertâh el-Kâdî, *Esbâbü'n-nüzûl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 172.

¹⁵ Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekki, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Muhammed Abdusselam (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-İslamî, 1989), 1/538; Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 27/97; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdüni-İbrâhim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 14/4.

¹⁶ Hz. Ebû Bekir'in bahse girdiği şahsın kim olduğu, develerin sayısı ve senelerle ilgili farklı rivâyetler vardır.

¹⁷ Bu rivâyetler hakkında geniş bilgi için bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/299; el-Mevdûdî,

olan husus ise bu olaydan sonra Kur'ân'ın önceden haber verdiği konular hakkında hiç kimsenin şüphe duymamış olmasıdır. Diğer taraftan bu olay Kur'ân'ın beşer kelamı olmayıp ilâhî bir mu'cize olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Âlimler, bu âyette geçen, “O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir.” ifadesi hakkında da farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Bazı rivâyetlere göre Kisra'nın öldürüldüğü, İranlıların yenilip Rumların üstün geldiği haberi, Hz. Muhammed'e (s.a.v) Hudeybiye Antlaşması gününde gelmiş hem Hudeybiye Antlaşması hem de bu haber Hz. Peygamber (s.a.v) ve müminleri sevindirmiştir. Hudeybiye Antlaşması da Müslümanlar için ayrı bir zafer ve sevinç günü olmuştur. Bu âyete göre, Kur'ân bu olayı da önceden haber vermiştir. Bazılarına göre Hz. Peygamber'in rüyası gerçekleştiği için, bazılarına göre ise Ehl-i Kitap olan Rumlar savaşı kazandıkları için müminler sevinmiştir.¹⁸

1.2. Hz. Peygamber'in Rüyasının Doğru Çıkacağına Haber Verilmesi

Peygamberlerin gördüğü rüyalar hak olup şeytanların bu rüyalara müdahale etme gibi durumları olamaz. Nitekim peygamberlere gösterilen rüyalar âlimler tarafından bir çeşit vahiy olarak kabul edilmektedir. Hudeybiye seferinden önce Hz. Peygamber'in gördüğü rüyanın gerçekleşeceği bizzat Kur'ân tarafından haber verilmiştir. Rüyanın hemen gerçekleşmemesi münafık grubun fitne ve fesadına kısmen sebep olmuşsa da sonuç itibarıyla Hz. Peygamber'in gördüğü rüya somut olarak gerçekleşmiştir. Kur'ân, peygamberin gördüğü rüya üzerinden gelecekte gerçekleşecek olan bir durumu bildirerek mu'cizeliğini ispatlamıştır. Konuyla ilgili âyet şöyledir:

“لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا”

Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Karanî vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 4/275.

¹⁸ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/299; el-Mevdüdü, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4/275.

“*And olsun ki Allah, peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi de bundan önce size yakın bir fetih verdi.*”¹⁹ Müslümanlarla Mekke’li müşrikler arasında Hudeybiye Antlaşması yapılmadan evvel, Hz. Peygamber (s.a.v) rüyasında ashabıyla beraber Mekke’ye girdiğini, ihramdan çıkarak saçlarını tıraş edip kısalttığını görmüş, rüyasını sahabeyle anlattınca onlar da sevinmişlerdi. Fakat Hz. Peygamber, bunun hangi yılda gerçekleşeceğinden söz etmemişti. Ancak Hz. Peygamber bunu müminlere anlattığında, müminler bu rüyanın gerçekleşeceğine keskincesine inanmakla beraber bunun Hudeybiye senesinde olacağını sanmışlardı.²⁰ Kâbe’yi ziyaret etme maksadıyla yola çıktıkları zaman, müşrikler onları Hudeybiye’de karşılayıp engel olduktan sonra onlarla antlaşma sağlandı. Antlaşmaya göre Müslümanlar o sene Kâbe’yi ziyaret etmeyeceklerdi. Bunun neticesinde Müslümanlar Mekke’ye girmeden Kâbe’yi tavaf etmeden dönmek mecburiyetinde kaldılar. Bazı münafıklar da fitne çıkarıp dedikodu yaptılar. Münafıkların bu tavırları sebebiyle ilgili âyet indi.²¹ Allah’ın bu âyette haber verdiği gibi Müslümanlar ertesi sene güven içinde Mekke’ye gidip Kâbe’yi tavaf ettiler, umre ziyaretinde bulundular ve ondan sonra da Mekke şehri Müslümanlar tarafından fethedildi.²² Bütün bunlar Kur’ân’ın gelecekte gerçekleşecek olan bir takım haberleri verdiği gibi inkârcıların iddialarını da asılsız çıkardığını göstermektedir. Kur’ân’da gelecek ile ilgili haber veya bilgilerin yer alması ve vakti geldiğinde bunların gerçekleşmesi inkârcıların bir kısmının iman etmelerine sebep olmakla beraber büyük çoğunluğunun bunu görmezden geldikleri görülmektedir.²³ Ancak inkâr ehlinin iman edip etmemesinden öte bir şey vardır ki o da inzâl olunan Kur’ân’ın

¹⁹ el-Fetih 48/27.

²⁰ er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 28/86.

²¹ Celaleddin el-Mahallî-Celaleddin es-Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, ts.), 683.

²² Abdurrahman es-Süheylî, *er-Revdu’l-ümfî şerhi’s-sireti’n-nebeviyye li İbn Hişâm* (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Hâdise, 1967), 6/465.

²³ Abdullah b. Selâm’ın Hz. Peygamber’e bazı soruları yönelttikten sonra cevaplardan memnun kaldığı ve bunun üzerine Müslüman olduğu gelen rivayetler arasındadır. Bk. Mustafa Fayda, “Abdullah b. Selâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/134.

mu'cizeliğini ortaya koymaktadır. Kur'ân'da gelecekte haber veren bilgiler Hz. Peygamber'in gördüğü rüyanın gerçekleşmesi, sarf ettiği bir sözün gerçekleşmesi şeklinde olabileceği gibi Rumların mağlup olacağını haber veren bilgi de olabilmektedir.

1.3. Ebû Leheb'in İnkârcı Olarak Öleceğinin Haber Verilmesi

Tarih boyunca peygamberlikle görevlendirilenler, yakın akrabaları veya kavimleri tarafından yalanlanmış, birtakım işkence ve saldırılarla karşılaşmıştır. Her peygamberin yaşadığı olumsuz tabloyla Hz. Muhammed (s.a.v) de karşılaşmış, başta amcası Ebû Leheb olmak üzere kavminden birçok kişi tarafından yalanlanmış, türlü türlü işkence ve hakarete maruz kalmıştır. Ailesi içerisinde kendisine en çok eziyet ve hakaret eden şüphesiz ki Ebû Leheb ve karısı olmuştur. Ebû Leheb ve karısının bu olumsuz tutumu Kur'ân'da Allah tarafından kınanmıştır. Nitekim birçok inkârcının aksine Ebû Leheb ve karısının inkârcı, zelil ve perişan bir şekilde öleceği haber verilmiş, böylece ileride meydana gelecek bir hâdise Tebbet sûresiyle haber verilmiştir. Konuyla ilgili âyetler şöyledir:

”تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ {1} مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ {2} سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ {3} وَأَمْرًا تُهَمِّمُ حَمَالَةَ الْحَطَبِ {4} فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ {5}“

“Ebû Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları onu kurtaramadı. O, alevli bir ateşe girecek. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu hâlde karısı da ateşe girecek.”²⁴

“وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ”²⁵ “Önce en yakın akrabamı uyar” âyeti gereği Hz. Peygamber (s.a.v) en yakın aile fertlerini İslâm'a davet etmek istedi. Bu düşüncesini gerçekleştirmek üzere bir gün Safa tepesine çıkarak yanında toplanmaları için Mekke halkını çağırdı. Durumu merak eden Mekkeliler birer birer yanına yaklaştı. Hz. Muhammed, toplanan halka, “Şu dağın arkasında size saldırmaya gelen düşman süvarileri vardır

²⁴ el-Mesed 111/1-5.

²⁵ eş-Şuarâ 26/214.

desem, inanır mısınız?” sorusunu yöneltti. Etrafında toplananlar, “Evet inanırız çünkü şimdiye kadar senden yalan duymadık” şeklinde cevap verdiler. Onların verdikleri cevaptan memnun kalan Hz. Muhammed (s.a.v) onları, tevhid inancına davet etti. Toplananlar arasında yer alan Ebû Leheb, haddini aşarak Hz. Muhammed’e (s.a.v), “Yazıklar olsun sana! Bizi bunun için mi topladın?” diyerek tepki göstermiş ve toplananların dağılmasını istemişti. Birçok yer ve zamanda Hz. Peygamber’e zarar veren Ebû Leheb’i bu konuda karısı da desteklemiş ve her fırsatta o da Hz. Peygamber’e her türlü eziyet ve hakareti yapmıştır. Hatta birçok defa Hz. Peygamber’in ayağına batsın diye geçtiği yollara diken dökmüştür. Karı koca olarak Hz. Peygamber’e hakaret ve eziyetlerini arttırarak sürdürmeleri kendileri hakkında sûre nâzil olmasına sebep olmuştur.²⁶ Bir rivâyete göre Ebû Leheb, Hz. Peygamber’e taş atmak istedi. Allah Peygamberini ondan koruyarak ona engel oldu. Bu kötülüğünün engellenmesi sebebiyle, “Ebû Leheb’in iki eli kurusun, helak oldu zaten” şeklindeki ifade nâzil olmuştur. Sûrede “tebbet”²⁷ kavramıyla ifade edilen ellerin kuruması olayının vurgulanması iyi kötü birçok davranışın el aracılığıyla yapılmasından kaynaklanabilir.²⁸ Bunların dışında Ebû Leheb’in Hz. Peygamber’i (s.a.v) rahatsız ettiğine ve kendisine çeşitli hakaretlerde bulunduğu dair farklı rivâyetler de vardır.²⁹ Ebû Leheb’in Bedir Savaşı’ndaki yenilgiyi kabullenmemesi onu kahretmiş nitekim bu durum onun ölümüyle sonuçlanmıştır. Müfessirlere göre Ebû Leheb, Peygamber’e ve İslâm’a karşı ateş püskürmek isteyip

²⁶ el-Kâdî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 251.

²⁷ Tebbet kavramı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Tebbet kökünden gelen tebbet, helak olmak, hüsrana uğramak, yok olmak gibi manalara gelmektedir. Araplar birinin yaşlılığı sebebiyle düşüşünün ifade etmek için “شَابَةً أُمَّ تَابَةَ أَيَّ خَالِكَةٍ مِنَ الْهَرَمِ” “Yaşlılıktan helak oldu” cümlesini kullanırlar. Sûrede “Tebbet” ile vurgulanan husus malına, evlatlarına ve kazancına güvenerek asıl saadet ve kalıcı hayata kulak tıkayan Ebû Leheb’in helak olup hüsrana uğradığı, henüz hayatta iken yok olacağı haber verilmiştir. Râzî, sürenin olaydan önce nâzil olduğu halde “tebbet” kelimesinin mâzî sığasıyla geldiğini, olayın meydana geleceği Allah’ın bilgisi dahilinde olduğu için bu şekilde geldiğini ifade etmektedir. Bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/349. Nitekim Allah’ın kesin beyanı aynen gerçekleşmiş ve azgın ve şaşkın bir kâfir olarak ölmüştür. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1989), 13/7065.

²⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi'l-Kur’ân*, 20/234.

²⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte (Beirut: Dâru'l-‘Ulûm, 2005), 4/914-915.

de kendini cehenneme atmış olan kâfirlerin hepsinin temsilcisi olması sebebiyle onun helâki, hepsinin helâkine misâl yapılmıştır.³⁰

Kur'ân'ın bu sûresinde, gelecekle ilgili olarak iki noktaya işaret edilmektedir. Birincisi: Ebû Leheb ismen lanetlenmekte ve iman etmeyeceği haber verilmektedir. Nitekim Ebû Leheb, imana gelmeden ve Müslüman olmadan ölmüştür. İkinci husus ise Ebû Leheb'in helak olması, malı, evladı ve kazandıklarının kendisine fayda vermemesi olayıdır. Bu husus da zamanla Kur'ân'ın haber verdiği gibi neticelenmiştir. Ebû Leheb, inkâr üzere Bedir vakasından birkaç gün sonra 'kabarık'tan ölmüş, ancak cesedinin aşırı kokması sebebiyle çocukları dahil hiç kimse ölüsüne yaklaşmamıştır. Cenazeyi evden çıkarıp defnetmeye yanaşmayan çocukları ücretli işçiler tutup Ebû Leheb'in kokmuş cesedini bir çukura gömmüştür.³¹ Ebû Leheb'in henüz hayatta iken ömrünün inkâr üzere biteceğinin haber verilmesi Kur'ân'ın gerçekleşeceğine yönelik işarette bulunduğu mu'cize bilgilerdendir.

1.4. Hz. Peygamber'in Her Türlü Şerden Korunacağına Haber Verilmesi

Her peygamber gibi Hz. Muhammed de tevhid inancını tebliğ vazifesini icra ederken birtakım zorluk, haksızlık ve sıkıntılara maruz kalmıştır. İslâm'ın zuhurunun ilk yıllarında Kureyşliler, Hz. Peygamber'in tebliğine olumlu yaklaşmadıkları gibi kendisine tabi olan müminlere de eziyet vermeye devam etmişlerdir. Hz. Peygamber'in kendisini ve kabilesini dışlamak, onlarla konuşmamak, onların meclisinde bulunmamak, onlardan kız alıp vermeyi ve onlarla ticaret yapmayı yasaklamak gibi birçok karar Hz. Peygamber'i ve İslâm'ı ortadan kaldırma düşüncesiyle gerçekleştirmişlerdir. Kureyşlilerin aldığı boykot kararı yıllarca devam etti. Bu süreçte başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün Müslümanlar büyük sıkıntı çekti.³² Bütün baskı ve işkencelere rağmen Müslümanların geri adım atmaması, İslâm'a katılanların sayısının gün geçtikçe

³⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016), 10/356.

³¹ el-Beydâvî, *Envâr'u't-tenzîl*, 2/317.

³² Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, çev. İbrahim Arif Koytak–Veysel Uysal (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 22.

artması Kureyşlilerin başka kararlar almalarına sebep oldu. İslâm'ın yaygınlaşıp gelişimini engelleyemeyen Kureyşliler Hz. Peygamber'i ortadan kaldırarak kesin çözüm arayışına başvurdu. Ancak Kur'ân'ın farklı yerlerinde Allah'ın Hz. Peygamber'i kâfirlerin şer, kötülük, zarar, tuzak ve suikastlarından koruyacağına, düşmanlarının ona zarar veremeyeceklerine dair âyetler bulunmaktadır. İnkârcılar, bunu görmezden gelseler de bu, Kur'ân'ın gelecek ile ilgili verdiği mu'cize bilgiler olup Peygamber'in muvaffak olacağı haber verilmektedir. Yine Kur'ân'da, vahyin Allah tarafından kıyâmete kadar korunacağı da açıklanmaktadır. Bu konularla ilgili bilgi veren bazı âyetler şöyledir:

“يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ”

“Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.”³³ Âyette geçen tebliğ, İslâm'ın davetini alenen başkasına anlatarak bu davetin ihtiva ettiği bütün hüküm ve emirleri insanlara ulaştırmaktır.³⁴ Âyetten anlaşıldığı üzere Allah, Peygamber'ini düşmanlarına karşı himaye edip korumayı garantilemektedir. İnkârcılar Peygamber'i ortadan kaldırma gibi planlar kursa da bu planların boşa çıkacağı, onu öldürmelerinin mümkün olmayacağı haberi verilmektedir.³⁵ Bu, Allah tarafından kendisinin korunacağına dair verilmiş bir vaattir. Bütün bunlar Kur'ân'ın mu'ciz olduğunun delilleridir. Allah, sadece Peygamber'ini koruma teminatı vermemiş bütün engellemelere rağmen yeryüzünde tevhid inancının yaygınlaşıp tamamlanacağı müjdesini de vermiştir. Konuyla ilgili âyet şöyledir:

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُنِيرَ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (٢٣) هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

³³ el-Mâide 5/67.

³⁴ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-münîr* (İstanbul: Risale Yayınları, ts.), 3/521.

³⁵ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, çev. Ahmet Çelen – Mehmet Çelen (İstanbul: Ekin Yayınları, ts.), 7/137.

“Allah’ın nurunu ağızlarıyla (üfleyp) söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler hoşlanmasa da Allah nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmez. O, müşrikler hoşlanmasalar da (kendi) dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resulünü hidâyet ve hak din ile gönderdi.”³⁶ Âyette kâfirlerin Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndüremeyeceği bildirilmektedir. Kâfir, bir şeyi örten demektir. Bundan dolayı gece, gündüzü örttüğü için ona kâfir denilmiştir. Kâfirler de İslâm’ın nurunu söndürüp örtmek için yoğun çaba içerisine girmişlerdir. Ancak onların bu girişimleri sonuçsuz kalmış tevhid inancının yayılmasına engel olamamıştır. Allah’ın gönderdiği din tamamlanmış olup daima üstün olmuştur.³⁷ Bu ifade kâfirlerin zoruna gitse de Allah, tevhid inancını diğer inançlara karşı üstün çıkaracağını, Peygamber’ini de dini yaymakla vazifelendirdiğini haber vererek gelecekte İslâm’ın üstünlük sağlayacağını vaat etmektedir.³⁸ Nitekim sonraki yıllarda müşriklerin bir bir zelîl ve mağlup oldukları İslâm’ın ve Müslümanların müşriklere karşı zafer kazandıkları tarihî kaynaklarda aşikâr bir durumdur.

2. Kâinat ve Kur’ân ile İlgili Haber Verilen Bilgiler

2.1. Sema ve Arzın Oluşum Şeklinin Haber Verilmesi

Tevhid inancının te’sisi için inzâl olunan Kur’ân, uzaydaki ilimleri anlatma gayesi taşımaz. Dolayısıyla bir astronomi kitabı değildir. Kur’ân’ın ana gayesi; insanların dikkatini evrendeki varlıklar üzerine çekmektir. Böyle yaparak insanlara yaratana tanıtmakta, iman ve ibadet³⁹ yolunu açmaktadır. Kur’ân, insanları hak yola sevk etmek için birtakım yöntemleri kullanmaktadır. Bunu bazı meseleler üzerinden de yürütmekte, ele aldığı konuları bu minvalde kullanmaktadır. Birçok konudan bahseden Kur’ân, tabîî ilimlerden de bahsetmektedir. Ancak bunu her konu-

³⁶ et-Tevbe 9/32, 33.

³⁷ Ebul-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur’ânül-‘azim*, thk. Sami Mahmud Selâme (Beirut: Dâru Taybe, 1999), 4/136.

³⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zılâli’l-Kur’ân*, çev. M. Emin Saraç vd., (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 7/267.

³⁹ İman ve ibadetin önemi ile ilgili geniş bilgi için bk. Süleyman Çam, “İman-Amel Bağlamında Dindarlık Ahlak İlişkisi”, *İslâm ve Yorum IV*, ed. Veysel Özdemir-Mehmet Öztürk, (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2020), 1:101-122.

da olduğu gibi insanın Allah'a olan inancını ve bağlılığını arttırmak için yapmaktadır. Kur'an'da anlatılan her ilim gibi, tabii ilimler de Allah'ın varlığını, vahdâniyetini, üstün kuvvet ve kudretini vurgulamak için anlatılmaktadır. Kur'an'da, sema ve arzın oluşumu hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir. Biz de gökyüzündeki olaylarla ilgili bazı âyetlerin manalarını üzerinde duracağız. Konu ile ilgili âyetlerden bazıları şöyledir:

“أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ”

*“İnkâr edenler, gökler ve yer yapışık iken onları ayırdığımızı ve bütüün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi? İnanmıyorlar mı?”*⁴⁰

“وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ”

*“Göğü gücümüzle biz kurduk. Şüphesiz biz geniş kudret sahibiyiz.”*⁴¹

“وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا”

*“Arşı su üzerinde iken hanginizin daha güzel iş işleyeceğini ortaya koymak için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur.”*⁴²

“ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ”

*“Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne, ‘İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin’ dedi. İkisi de, ‘İsteyerek geldik’ dediler.”*⁴³

Yukarıda mealini verdiğimiz Enbiya sûresinin otuzuncu âyetinde geçen “*ratk*” ve “*fatk*” kelimelerini ele aldığımızda “*ratk*” kelimesinin yapışık olma, “*fatk*” kelimesinin ise ayırma manasına gelecek şekilde açıklandığını müşahade etmekteyiz. Kelime olarak *ratk*, ilk yaratıldığı andan itibaren bitişik ve yapışık olma gibi manalar ifade etmektedir. Âyetten

⁴⁰ el-Enbiyâ 21/30.

⁴¹ ez-Zâriyât 51/47.

⁴² Hûd 11/7.

⁴³ Fussilet 41/11.

anlaşıldığı kadarıyla gök ve yer önceleri bitişik olup tek parça şeklindedir.⁴⁴ “*Fatk*” kelimesi de “*ratk*” kelimesinin zıttı olup birbirine bağlı olan iki şeyin birbirinden kopması manasındadır. Âyetten anlaşıldığı kadarıyla sema ve arz⁴⁵ önceleri bir bütün iken sonradan ayrılmıştır.⁴⁶

Fennî ilimler ile uğraşan âlimler bu hâdiseyi doğrulayan neticelere ulaşmıştır. Tespitlerine göre sema ve arz önceleri büyük bir bulut, bir gaz kütlesi şeklindeydi. Sürekli dönüp hareket etmeleri sebebiyle parçalanarak ayrı ayrı cisimler hâline gelmiştir. Fen bilimleriyle meşgul olan âlimlerin bu tespiti açıklamaya çalıştığımız âyetin açıklamasına mutabıktır. Kaldı ki her alanda yapılan ilmî ve fennî araştırmalar her zaman Kur'ân'ın verdiği bilgileri doğrulamakta ve Kur'ân'a ters düşmemektedir. Buna benzer açıklamalara tefsir kaynaklarında rastlamamız mümkündür.⁴⁷ Fussilet sûresinin on birinci âyetinde de yukarıda ifade edildiği gibi kâinatın bir dumandan yaratılmış olduğu haber verilmektedir.

Hud sûresinin yedinci âyetinde ise diğer âyetlerde işaret edildiği gibi bütün canlıların sudan yaratıldığına işaret edilmiş, daha sonra sema ve arzın altı günde yaratıldığı belirtilmiştir. Ancak âlimler, âyette geçen “altı gün” kavramından ne anlaşılması gerektiği üzerinde farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Âlimlerin bir kısmı bu altı günü, yaşadığımız hayattaki günler şeklinde yorumlamıştır.⁴⁸ Diğer bir kısmı ise altı devir şeklinde açıklamıştır.⁴⁹ El-İsfahânî'ye (ö. 502/1108) göre âyette

⁴⁴ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-'Arabî, 1418), 2/33; Ebû'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıp İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 273.

⁴⁵ Sema ve arz konusunda farklı bir yaklaşım için bk. Abdurrahman Aydın, “Sema ve Arz Kavramlarının İşâri Tefsirlerdeki Yorumlarına İlişkin Bir Analiz”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 1348-1362.

⁴⁶ el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 2/33; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 558.

⁴⁷ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azim (Tefsîru'l-Menâr)* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.) 8/447; Yazır, *Hak Dini*, 4/ 3351; Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1962), 2/584; Celal Kırca, *Kur'ân ve Fen Bilimleri* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1982), 129.

⁴⁸ el-Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 291; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azim*, 2/437.

⁴⁹ Bu hususta geniş bilgi için bk. el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1/227; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebüssüüd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 6/228; Rıza, *el-Menâr*, 8:445; Yazır, *Hak Dini*, 3/2172.

geçen yevm, gerçek zaman ve vakit anlamındadır.⁵⁰ Seyyid Kutub (ö. 1386/1966) ise âyette geçen yevmin bizim dünyamızın günlerinden olmadığını savunmaktadır.⁵¹ Kanaatimize göre de burada söz konusu olan altı gün, bizim yaşadığımız gün değildir. Bunu, Seyyid Kutub gibi âlimlerin tanımladığı zaman dilimi şeklinde yorumlamanın daha isabetli olduğu kanaatindeyiz.

Kâinatın yaratılışı ile ilgili birçok âyet olmakla beraber konu ile ilgili olarak bu şekilde açıklamalarda bulunan âlim ve müfessirler de olmuştur. Hatta asr-ı saadette yaşayan sahabe bile kâinatın yaratılışı konusunda fikir belirtmiştir. Bu konuda fikir ortaya koyanlar arasında Hz. Ali (r.a) de yer almaktadır. Hz. Ali kâinatın yaratılışının insanların dikkatine sunulduğunu, böylece insanların tefekküre, Allah'ın varlığını, tanıyıp O'na teslim olmaya kapı araladığını ifade etmektedir.⁵²

Bu konu dışında Kur'an'da dünyanın yuvarlaklığı, dönüşü, çekim konusu, kâinatın genişlemesi, güneş ve ayın ışığı gibi birçok coğrafi unsur hakkında geniş bilgiler yer almaktadır.⁵³ Günümüzde yeryüzünün oluşumu ile ilgili yapılan birçok çalışma Kur'an'ın verdiği bilgilerden beslenmekte, bununla beraber Kur'anî bilgileri doğrulamaktadır. Böylece Kur'an'da kâinatın yaratılışı ile ilgili verilen bilgiler zaman geçtikçe teyit edilmekte Kur'an'ın mu'cizliğini ispatlamaktadır.

2.2. Gökyüzünün Keşfedileceğinin Haber Verilmesi

Gök ve gök cisimleri tarih boyunca insanoglunun merakını çekmiştir. İnsanlar ay ve güneş tutulmaları, şimşek, yıldırım gibi coğrafi unsurları hem merakla izlemiş hem de bu konuda araştırma yapma gereği duymuştur. Nitekim bazı kavimlerin gök cisimlerine tapınmaları onlara besledikleri ilgi ve hayret sebebiyledir.⁵⁴ Kur'an'ın haber verdiği önemli

⁵⁰ el-İsfahâni, *el-Mufredât*, 850.

⁵¹ Kutub, *Fi Zilâl*, 4:365; Kırca, *Modern İlimler*, 135.

⁵² Hz. Ali, *Nehcu'l-belâğâ*, 286, 287; konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Hz. Ali, *Nehcu'l-belâğâ*, çev. Beşir Işık vd., (Ankara: Birleşik Kitabevi, 1990), 36.

⁵³ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 129; Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat İncil ve Kur'an*, çev. Mehmet Ali Sönmez (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 217.

⁵⁴ Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 128.

konulardan biri fennî ilimlerle ilgili olanıdır. Çünkü inanan inanmayan birçok araştırmacı çalışmalarını Kur'ânî bilgiler üzerinde inşâ etmektedir. Aynı hassasiyeti ve düşünceyi her âlimin yaptığını söylemek ise imkânsızdır. Fennî ilimlerle ilgili belli bir alt yapıya sahip olmayan bazı âlimler ise bu tarz konuların Kur'ân'da yer alabileceğini hem kabul etmemiş hem de yapılan araştırmalara karşı çıkmıştır. Bu sebeple bu hususu ihtiva eden bazı âyetlerin mana ve mahiyeti üzerinde durmanın faydalı olduğunu düşünüyoruz:

“يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ

*“Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çevresinden geçmeye gücünüz yetiyorsa geçin ama Allah'ın verdiği bir güç, kudret olmadan geçemezsiniz.”*⁵⁵

Önce, bu âyette geçen; “in”, “nüfüz”, “aktâr” ve “sultân” kelimelerine bakalım. Âyetteki “in”in, şart edatı olduğunu ve ihtimal için kullanıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla bu edat, şart cümlesine “olabilir” manasını kazandırmaktadır. Kaldı ki bu edat, ağırlıklı olarak muzarî fiilin başında gelmektedir. İstisnai durumlarda ancak geçmiş zamanla ilgili olan mâzî fiilin başına geldiğinde ise cümleye istikbal (gelecek zaman) manasını kazandırmaktadır.⁵⁶ Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere âyette geçen, “Göklerin ve yerin çevresinden geçmeye gücünüz yetiyorsa” cümlesi şart cümlesidir ve bu cümlenin başına şart edatı olan “in” geldiği için gelecekte bu olay meydana gelebilecek anlamı çıkmaktadır.

“Nüfüz” kelimesine baktığımızda ise bu kelimenin; bir şeyi delip geçmek, bir şeyin içinden geçmek, bir şeyin içinden, arasından geçerek itmek, varmak, yarararak geçmek, ulaşmak, bir şeye açılmak, geçit vermek, bağlantısı bulunmak, yürürlükte olmak, bir şeyde usta, iyi, mahir olmak gibi manalara geldiğini görmekteyiz.⁵⁷

⁵⁵ er-Rahmân 55/33.

⁵⁶ Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: Matbaatü İsâ el-Babî el-Halebî, 1957), 4/215; Nuruddîn Abdurrahman el-Câmî, *el-Fevâidü'd-diyâiyye* (İstanbul: y.y. 1987), 417.

⁵⁷ Serdar Mutçalı, “slt.”, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 902.

Âyette geçen “aktâr” kelimesi de bölge, mıntıka, nahiye, arazi parçası, yöre, taşra ve bir şeyin dört bir yanı gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁵⁸

“Sultân” kelimesine gelince bu kelime “selite-yesletu” veya “selute-yeslutu” fiillerden türemiş bir isimdir ve çoğulu “selâtîn” olarak kullanılmaktadır. Kelime olarak; sultân, padişah, veli, hüccet, burhan, delil, kuvvet, güç, hüküm, kanun, yol, otorite, sulta, izin, ruhsat verme, meşru kılma vb. manalar için kullanılmaktadır.⁵⁹

Açıklamaya çalıştığımız bu kavramlardan anlaşıldığı kadarıyla insanın gökyüzüne gitmesinin mümkün olabileceği kanaati ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar Kur’ân’ın ilmî i’câzını konu ettiği gibi gelecekte gerçekleşecek hâdiseleri de haber vermektedir.

Gökyüzünün fethinden bahseden diğer bir âyette şu bilgiler verilmektedir:

“فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ {٦١} وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ {٧١} وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ {٨١} لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ

“Hayır! Şafak vaktine, geceye ve toplayıp taşıdığı şeylere, ittisak olunca ay’a yemin ederim ki siz, gerçekten tabakadan tabakaya bineceksiniz.”⁶⁰

Coğrafi unsurlar, Allah’ın varlığının ve birliğinin delili, kâinatın kusursuz bir nizamda yaratıldığının göstergelerindedir. Güneşin batmasıyla ortaya çıkan kızılık hem dünyanın yuvarlak olduğunu hem batıdan doğuya doğru döndüğünü hem de güneşin etrafında elips çizerek döndüğünü göstermektedir. Bütün bunlar dünyanın belli bir denge içerisinde yaratıldığının göstergesidir.⁶¹

Âyetlerde önce şafağın sonra gece ve gecenin karanlığı ile örtüp kapsamına aldığı her şeyin ve ondan sonra da ayın hakkı için yemin edilmektedir.⁶² Bu yeminlerin cevabı olan âyette de “siz” yani insanlar

⁵⁸ Mutçalı, “slt.,” 715.

⁵⁹ Luis Ma’luf, *el-Muncid* (Beyrut: el-Mektebetu’ş-Şerkiyye, 1973), 344; Mutçalı, “slt.,” 400.

⁶⁰ el-İnşikâk 84/16-19.

⁶¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 13/6681.

⁶² Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Şur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 24/317.

“gerçekten tabakadan tabakaya bineceksiniz” denilmektedir. Bu ifadeler, insanlara bazı mesajlar vermektedir.

Âyette geçen “izâ” kelimesi bir şart edatıdır. Şart edatlarının ana-sı konumunda olan “in” ise ihtimal anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu edat şart fiiline, gelecekte olabilir manasını kazandırmaktadır.⁶³ Şart edatı olan “izâ” ise kendisinden sonra gelen şart ve cevap cümlelerinin manasını daima geleceğe çevirdiği gibi şart yönünden ihtimal değil kesinlik ifade etmektedir.⁶⁴ Şart edatı olan “in” ile kullanılan şart cümlelerinde anlatılan olay, gelecekte hem gerçekleşebilir hem de gerçekleşmeyebilir. Onun için her iki durum da mümkündür. Şart edatı olan “izâ” ile kullanılan şart cümlelerinin meydana gelmesi ise şüphe ve ihtimali kabul etmez ve gelecekte mutlaka gerçekleşecek demektir. O zaman âyette şart edatı olan “izâ”nın kullanılması uygun zaman ve zeminde hâdisenin gerçekleşeceğine kesinlik katmaktadır. “Leterkebünne” kelimesine baktığımızda ise konumuzu destekleyen manalar ihtiva ettiğini görmekteyiz. Bu kelimedeki “lam” ve şeddeli “nun” harfleri, tekit için olup manayı güçlendirmektedir.⁶⁵ Kelime mana itibariyle, “mutlaka ve muhakkak bineceksiniz” şeklinde yorumlanmaktadır. Binme fiilini ele aldığımızda ise bu fiilin hakikat ve mecaz gibi her iki manaya gelecek şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Netice itibariyle ay da bir maddededir. Böyle olunca da âyette geçen “binme” kelimesinin hakikat manasında kullanıldığı görülmektedir. Âyetlerin ihtiva ettiği manalar dikkate alındığında coğrafi unsurları ihtiva eden âyetlerin gelecekte haber verme gibi özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Gökyüzüne gitmekten bahseden diğer bazı âyetler ve mealleri ise şöyledir:

⁶³ ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, 4/215; el-Câmî, *el-Fevâid*, 417.

⁶⁴ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemâşşeri, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzil ve 'uyûni'l-akâvil fi vucûhi't-te'vil*, thk. Muhammed Mursi 'Amr (Kahire: Dâru'l-Mushaf, 1977), 2/128; ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, 4/200. “İzâ” ile ilgili geniş bilgi için bk. Ebu Bişr Amr b. Osman Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 1/432; el-İsfahâni, *el-Mufredât*, 16.

⁶⁵ Abdullah b. Huseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *İmlâu mâ menne bili'r-Rahmânu min vucûhi'l-irâb ve'l-kirâati fi cem'i'l-Kur'ân* (Mısır: Matbaatu Mustafâ el-Babî, 1961), 284; Muhyiddin ed-Derviş, *İrâbu'l-Kur'âni'l-kerim ve beyânuh* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1992), 10/425.

وَإِنْ كَانَ كَبِيرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise bir delik açıp yerin dibine inerek yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileyseydi elbette onları hidâyet için toplardı. O hâlde, sakın cahillerden olma.”⁶⁶

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ
”كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

“Allah, hidâyetini dilediği kimsenin göğsünü İslâm için açar, dalaletle düşürmek istediğinin kalbini de öyle dar ve kasvetli eder ki iman ona göğe çıkmak kadar zor gelir. Allah, inanmayanlara böyle azap verir.”⁶⁷ Kur’ân’ın kıyâmete kadar gelecek bütün nesillere ve çağlara hitap ettiğinin delillerinden biri de çöl iklimine uygun yerleşim yerlerinde indiği hâlde yükseklik arttıkça oksijen oranının düşeceğini örnek vermesidir. Hâlbuki Arapların yaşadıkları coğrafi unsurlar gereği bundan haberdar olmaları düşünülemez. Nitekim atmosfer ile ilgili araştırma iki yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Ama Kur’ân, ilgili âyetle küfrün kalpte meydana getirdiği daraltmayı yüksek tabakalardaki oksijen azlığına benzeterek atmosferin üst tabakalarına çıkıldıkça nefes alıp vermenin güçleşeceğini, göğsün daralıp büyük bir sıkıntı başlayacağını haber vererek insanların bilgi sahibi olmadıkları bir duruma işaret etmektedir. Böylece Kur’ân gelecekte bu ve buna benzer ilmî çalışmaların başlaması için fikir ortaya koymuştur.⁶⁸ Kur’ân’da birçok âyet insanın coğrafi unsurlar üzerinde düşünmesini teşvik etmekte böylece uzay ile ilgili çalışmalar için kapı aralamaktadır. Konuyla ilgili âyet mealleri şöyledir: “De ki, ‘Göklerde ve yerlerde olan şeylere bakın.’ Fakat âyetler ve uyarılar, inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz.”⁶⁹ “Eğer onlara gökten bir kapı açsak ve oradan yukarı çıksalar, ‘gözlerimiz iyi görmüyor, belki de biz bü-

⁶⁶ el-En’âm 6/35.

⁶⁷ el-En’âm 6/125.

⁶⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 4/2010.

⁶⁹ Yûnus 10/101.

*yülenmiş bir topluluğuz' diyeceklerdir.*⁷⁰ “Biz, onlara ufuklarda (kâinattaki uçsuz bucaksız dış âlemde) ve kendi nefislerindeki âyetlerimizi yakında göstereceğiz ki o Kur'ân'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?”⁷¹ Kur'ân'ın işaret ettiği bu hususlar birçok icat ve keşfin yapılmasının önünü açmıştır.⁷² Âyetlerden de anlaşıldığı üzere gökyüzünün insanlar tarafından keşfedileceği işaret edilmekte, inkârcıların ise her hâlükârda bu konuda katı bir tutum içinde oldukları haber verilmektedir. Günümüzde gökyüzü ile ilgili yapılan birçok çalışma Kur'ân'ın gelecek ile ilgili verdiği bilgileri doğrulamakta, insanların ibret alıp iman etmeleri istenmektedir. Kur'ân, her yönüyle mu'cize bir kitap olmakla beraber bilimsel birçok bilgiyi önceden haber vermesi yönüyle de mu'ciz bir kitaptır. Coğrafi unsurlardan bahseden Kur'ân onların mahiyetinden de bahsetmektedir. Denizlerin ve bazı göllerin farklı seviyede acı, tuzlu olması, nehirlerin ve bazı pınarların sularının tatlı yaratılmasının ilâhî kudrete ve O'ndaki yüceliğe delalet eden bir belge olarak gözler önüne serildiğini ifade etmektedir.⁷³ Kur'ân'ın haber verdiği bu gerçekler günümüzdeki araştırmacılar tarafından keşfedilmiş, nitekim bugünkü bilimsel çalışmalarını bu esaslar üzerine inşa etmişlerdir.⁷⁴

3.3. Kur'ân'ın Korunacağıının Haber Verilmesi

Bütün semavî kitaplar gibi Kur'ân da müşriklerin saldırısına maruz kalmış, ilâhî kelamın yeryüzünde hâkim olmasını engellemek için birtakım girişimlerde bulunulmuştur. İlk nâzil olduğu yıllarda Kur'ân'ın beşer sözü olduğunu vurgulayan müşrikler sonraki dönemlerde tahrif iddialarını da dillendirerek bu konuda mesafe kat etmeye, Müslümanların zihnini bulandırmaya çalışmışlardır. Kur'ân müşriklerin böyle bir amaçla hareket ettiklerini âyetin mealiyle şöyle haber vermektedir: “Onlar ağızlarıyla Allah'ın nûrunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler

⁷⁰ el-Hicr 15/14-15.

⁷¹ Fussilet 41/53.

⁷² Kırca, *Kur'ân ve Fen Bilimleri*, 131. Ayrıca bk. Ahmet Akbaş, *Prof. Dr. Zağlûl en-Neccâr ile Bilimsel Tefsir Üzerine*, (İstanbul: Nida Yayınları, 2017), 90-106.

⁷³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 8/4326.

⁷⁴ Kırca, *Kur'ân ve Fen Bilimleri*, 159.

*istemeler de Allah nûrunu tamamlayacaktır.*⁷⁵ Buna mükâbil Allah, melek aracılığıyla Peygamber'ine gönderdiği Kur'ân'ı her türlü tahrif ve değişimden koruyacağını garantisini vererek kıyâmete kadar ilâhî kelâmın korunacağını müjdesini vermektedir. Konuyla ilgili âyet ve meali şöyledir:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Zikr'i (Kur'ân'ı) kesinlikle biz indirdik, elbette onu yine biz koruyacağız.”⁷⁶ Allah, Kur'ân'ı hem Hz. Peygamber'in kalbinde ve dilinde hem de bütün ümmetin kalbinde muhafaza edeceğini haber vermiştir. Nitekim “Cebrail sana Kur'ân okurken unutmamak için acele edip onunla beraber söyleme, yalnız dinle. Doğrusu o vahyolunam kalbine yerleştirmek ve onu sana okutturmak bize düşer. Biz onu Cebrail'e okuttuğumuz zaman, onun okumasını dinle.”⁷⁷ âyetlerinin meâllerinden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'e nâzil olan âyetlerin muhafaza edileceği ve kendisine öğretilceğinin teminatı verilmektedir.⁷⁸ Kur'ân, başta şeytanların zararından muhafaza edilmek üzere harflerinde, kelimelerinde herhangi bir eksilme veya eklemenin yapılamayacağını ifade ederek Kur'ân'ın gelecekte de muhafaza edileceğini haber vermektedir.⁷⁹ Başka birçok âyette, İslâm dininin galip geleceği ve gerçek iman ehlinin mutlaka üstün gelip zafere kavuşacağı müjdelenmektedir.⁸⁰ Kur'ân'da, gelecekle ilgili olarak haber verilen bu gibi olaylar, zamanla gerçekleşip ortaya çıkmış ve ortaya çıkmaya devam etmektedir. Kur'ân'ın, gelecek zaman içerisinde meydana geleceğini haber verdiği olayların zamanla meydana gelmeleri, onun ilâhî bir mu'cize olduğunu ortaya koymaktadır.

⁷⁵ es-Sâff, 61/8.

⁷⁶ el-Hicr 15/9.

⁷⁷ el-Kıyâme 75/16-18.

⁷⁸ Mükâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/680.

⁷⁹ Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 5/331.

⁸⁰ el-Mu'minûn 23/1-11; en-Nûr 24/55.

3.4. Müşriklerin Yenileceğinin Haber Verilmesi

Hız. Peygamber, aldığı ilk vahiyle beraber önce yakın akrabalarından başlamak üzere tebliğ vazifesini ifâ etmiş, ancak uzun yıllar Kureyş müşriklerinden istediği desteği alamamıştır. Onlar kendisine tabi olmadıkları gibi her fırsatta onu dışlamaya, türlü hakaret ve tehditleri sürdürmeye devam etmişlerdir. Amcası Ebû Leheb bu inkârcıların başında yer aldığı gibi onların da en büyük destekçisi olmuştur. Mekke döneminde Müslümanların ciddi baskı görmesi artık hicreti zorunlu hâle getirmişti. İlk önce Habeşistan daha sonra da Medine olmak üzere Peygamber dahil bütün Müslümanlar hicret etmiş, ancak hicrete rağmen Mekkeli müşrikler saldırılarına devam etmiştir.⁸¹ Nitekim Müslümanlar sayıca ve mühimmat yönünden az olmalarına rağmen Mekkeli müşriklere karşı ilk zaferlerini Bedir'de kazanmış, ganimet dahil birçok kazanca sahip olmuşlardır. Medine'ye dönen Hız. Peygamber, Yahudileri toplayarak onlara şu uyarıda bulunmuştur: *“Bedir'de Kureyş müşriklerinin başına gelen felaketin sizin de başınıza gelmesini istemiyorsanız Allah'tan korkun ve benim peygamber olduğumu tasdik ediniz.”* Ancak onlar, *“Bilgisiz ve savaş taktiğini bilmeyen bir kavmi yenilgiye uğratmış olmak seni yanıltmasın. Bizimle savaştığında bizim nasıl olduğumuzu göreceksin”* diyerek işi şımarıklığa vurup tehditler savurmuşlardır. Yahudilerin bu sözleri üzerine *“(Resûlüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası kalınacak ne kötü bir yerdir!”*⁸² âyeti nâzil olmuştur. Nitekim âyette geçen; *“Mağlup olacaksınız”* buyruğu haber verildiği şekliyle aynen vuku bulmuş, Medineli Yahudiler, Müslümanlara karşı her savaşta yenilmiştir. Bu, gaibten haber verme olduğu gibi ayrıca bir mu'cizedir.⁸³ Âyet Ebû Leheb ve karısının küfür üzere öleceklerini haber verdiği gibi bir grup müşrikin akıbetinin bu yönde olacağını kendilerinin iman etmeden cehenneme sürüleceğini de haber vermektedir. Böylece birçok âlime göre âyet hem Medineli Yahudilerin mağlup olacaklarını hem de hayatlarının küfür üzere son bulacağını ha-

⁸¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm'ın Doğuşu*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 331-336.

⁸² Âl-i İmrân 3/12.

⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-gâyb*, 7/155; ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/340.

ber vermiştir. Kur'ân, Hz. Peygamber gibi Hz. İsa'nın da gaipten haber verdiğini şu âyetin meâliyle haber vermektedir: “*İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mu'cize getirdim. Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kişiler iseniz bunda sizin için bir ibret vardır.*”⁸⁴ Bütün bu âyetler Kur'ân'ın birçok konu ve yerde gaibten haber verdiğini ispatlamaktadır.

3.5. Firavunun Cesedinin Muhafaza Edileceğinin Haber Verilmesi

Kur'ân'da yetmiş dört yerde ismi geçen firavun, olumsuz insan modeli olarak insanlığın kendisinden haberdar edildiği bir kişidir. Firavun tipolojisi daha çok Hz. Musa ile mücadele eden, kibir ve ilahlık iddiasında bulunan, zalim bir hükümdar olarak bilinmektedir.⁸⁵ Hz. Musa'nın karşısında yer alırken bu haksız mücadeleyi yıllarca sürdürdüğü haber verilen firavun, Kur'ân'ın haber verdiği üzere inkârından dönmesi için kavmiyle beraber bazı ceza ve musibetlere maruz bırakılmıştır.⁸⁶ Ancak bütün bunlara rağmen iman etmeye yanaşmayan firavun, Hz. Musa'nın kendisinden kaçtığı sırada Hz. Musa'yı takip etmiş, sonunda yanındakilerle denizde boğulmuştur.⁸⁷ Kur'ân, onun boğulma hâdisesini zikrederken cesedinin sonraki nesillere ibret olması için çürütülmeyip saklandığını haber vermiştir. Kur'ân'ın geçmiş bir kıssa olarak zikrettiği firavun hâdisesinde elbette alınabilecek ibretler çoktur. Ancak bu kıssada konumuzu ilgilendiren temel yön cesedinin muhafaza edileceğinin haber verilmesidir. Kur'ân'ın, “*(Ey Firavun!) Senden sonra geleceklere ibret olması için bugün senin bedenini (cansız olarak) kurtaracağız.*”⁸⁸ şeklinde haber verdiği ceset ile ilgili müfessirler benzer açıklamalarda bulunmuştur. Zemâhşerî, firavunun deniz kıyısında bir kenara atılacağını, cese-

⁸⁴ Âl-i İmrân 3/49.

⁸⁵ Ömer Faruk, Harman, “Firavun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/119.

⁸⁶ el-A'râf 7/133.

⁸⁷ el-Bakara 2/50.

⁸⁸ Yûnus 10/92.

din eksiksiz ve bozulmamış hâliyle yüzyıllar sonra insanlara ibret olarak sunulacağı görüşünde bulunmuştur.⁸⁹

Nitekim son yıllarda yapılan araştırmalar netice vermiş binlerce yıl önce ölmüş fakat bozulmamış ceset bulunmuştur. Araştırmalar derinleştirilince denizde bozulmadan kalan cesedin firavuna ait olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Ceset, British Museum'da muhafaza edilmekte olup takriben üç bin yıllık olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁰ Firavun ve Hz. Musa kıssası Kur'ân'ın nüzulünden çok önce gerçekleşmiş bir olaydır. Ancak Kur'ân, firavunun inkârını, ilahlık iddiasında bulunmasını haber verdiği kadar cesedinin muhafaza edildiğini ve yıllar sonra bu cesedin bulunacağını haber vermiştir. Böylece vahyin nüzul yılları ile cesedin bulunduğu yıllar arasındaki zaman farkı dikkate alındığında gelecekte gerçekleşeceğini haber verdiği bir olay yakın dönemde ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Kur'ân, akıl sahibi insanların kendisinden faydalanmalarını talep etmektedir. Bunu isterken ibret, hikmet, öğüt, mu'cize gibi yönlerinin dikkate alınmasını da vurgulamaktadır. Çünkü akıl ve düşüncenin sınırı belli bir yere kadardır. Kur'ân'ın haber verdiği birçok kıssa veya ilmî mesele insanların bilgi sahibi olmadıkları konulardan oluşmaktadır. Kur'ân'ın bahsetmesiyle haberdar oldukları bilgilerden istifade etme yerine onları inkâr etmeyi tercih eden müşrikler, Kur'ân'daki hakikatleri örtmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Ancak birçok konu ve yerde müfteri ve yalancı oldukları, gerçeğin iddia ettikleri gibi olmadığı Kur'ân tarafından haber verilmiştir. Gelecek ile ilgili birçok hâdiseyi haber veren Kur'ân, bunu bir üslûp olarak kullanmakta, beraberinde mu'ciz olduğunu da ispatlamaktadır. İnkârcıların bütün uğraş ve gayretlerinin neticesiz kalacağını haber veren Kur'ân, Hz. Peygamber'e zarar verme arzularının gerçekleşmeyeceğini de haber vermiştir. Bunun vahiyle haber verilmesi ve Kur'ân'ın haber verdiği şekliyle neticelen-

⁸⁹ ez-Zemâşerî, *el-Keşşâf*, 4/813.

⁹⁰ Celal Ediz, "Üç Bin Yıllık Mucize", *Gerçeğe Doğru Dergisi*, 1/2, (İstanbul: 1984), 1-4.

mesi Kur'ân'ın gelecekle ilgili haber verdiği bilgi olarak değerlendirilebilir.

Bununla beraber Rumların galip geleceğinin, Hz. Peygamber'in rüyasının gerçekleşeceğinin, Ebû Leheb'in inkârcı olarak öleceğinin bildirilmesi, sema ve arzın oluşum şeklinin, gökyüzünün keşfedileceğinin, Kur'ân'ın korunacağıının, müşriklerin yenileceğinin, firavunun cesedinin muhafaza edildiğinin haber verilmesi gibi birçok husus Kur'ân'ın gelecekle ilgili haber verdiği konulardandır. Kur'ân, bu tarz örneklerde olduğu gibi doğrudan gelecekle ilgili birçok konuyu haber verdiği gibi dolaylı olarak da onlarca konuyu aynı şekilde haber vermektedir. Bütün bunlar Kur'ân'ın mu'ciz olduğunu ispatlayan delillerdir. Kur'ân'ın bu tarz konuları haber vermesi inkârcıların Hz. Peygamber'e bazı sorular sorması veya ona karşı olumsuz tavır takınmaları neticesinde gerçekleşmiştir. Kur'ân her yönüyle mu'ciz bir kitap olmakla beraber muhteva ve üslûp yönüyle de mu'cizdir. Kaldı ki gayb ile ilgili önemli bilgileri insanlara haber vermesi Hz. Peygamber'in nübüvvetinin de ispatı niteliğindedir. Çünkü mu'cizeleri indirmek sadece Allah'a mahsustur. Allah'ın iradesi olmadan hiç kimsenin herhangi bir mu'cizeyi ortaya koyması mümkün değildir. Kur'ân'ın gelecek ile ilgili bilgileri haber vermesi Allah'ın iradesi dahilinde olan bir olaydır. İnsanları hidâyete ulaştırmak gayesiyle nâzil olan Kur'ân gelecek ile ilgili bilgiler vererek insanların dikkatlerini üzerine çekmekte böylece düşünüp öğüt ve ibret almalarını sağlamaktadır.

Son olarak şunu söylemekte fayda mülâhaza ediyoruz: Kur'ân, Hz. Peygamber'e gönderildiği andan itibaren kıyâmet gününe kadar her yer ve zamanda aynı derecede dil, belagat, ilim, akıl ve gaybî haberler yönünden etkileyici özelliğini sürdürecektir ilâhî bir mu'cizedir.

Kaynakça

- Akbaş, Ahmet. *Prof. Dr. Zağlûl en-Neccâr ile Bilimsel Tefsir Üzerine*. İstanbul: Nida Yayınları, 2017.
- Akbaş, Ahmet, "Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/15, (2016).

- Akdemir, Mustafa Atilla. “Kur’ân ve İ’câzü’l-Kur’ân”. *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları* 3, 2002.
- Aydın, Abdurrahman. “Sema ve Arz Kavramlarının İşâri Tefsirlerdeki Yorumlarına İlişkin Bir Analiz”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020).
- Bucaille, Maurice. *Müsbet İlim Yönünden Tevrat İncil ve Kur’ân*. trc. Mehmet Ali Sönmez. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Celaleddîn el-Mahallî - Celaleddîn es-Süyûtî. *Tefsîrû’l-Celâleyn*. Kahire: Dâru’l-Hadîs, ts.
- Çam, Süleyman. “İman-Amel Bağlamında Dindarlık Ahlâk İlişkisi”. *İslâm ve Yorum IV*. edt. Veysel Özdemir-Mehmet Öztürk. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1962.
- Çelebi, İlyas. “Gayb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13:405. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Derzeve, İzzet. *et-Tefsîru’l-hadîs*. trc. Ahmet Çelen – Mehmet Çelen. İstanbul: Ekin Yayınları, ts.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî. *İrşâdü’l-‘aqli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi’l-‘Arabî, ts.
- ed-Dervîş, Muhyiddîn. *İrâbu’l-Kur’âni’l-kerîm ve beyânüh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992.
- Ediz, Celal. “Üç Bin Yıllık Mucize”. *Gerçeğe Doğru Dergisi* 1/2, İstanbul: 1984.
- el-Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi’l-‘Arabî, 1418.
- el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan. *Ahsenü’l-hadîs*. Dimaşk: y.y., ts.
- el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan. *Kübra’l-yakîniyyâtî’l-kevnîyye*. Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1977.
- el-Câmî, Nuruddin Abdurrahman. *el-Fevâidu’d-diyâiyye*. İstanbul: y.y. 1987.
- el-Hâlidî, Salah Abdulfettah. *el-Beyân fî İ’câzi’l-Kur’ân*. Amman: y.y. 1992.
- el-Hatîb, ‘Abdulkerîm. *el-İcâzu fî dirâsâti’s-sâbikîn*. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1975.
- el-Kâdî Abdulfettâh. *Esbâbü’n-nüzûl*. Kahire: ts.

- el-Kattân, Mennâ'. *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1987.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhim Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- el-Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. trc. Muhammed Han Karanî vd., 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- el-Ukberî, Abdullah b. Huseyn b. Abdillâh. *İmlâu mâ menne bihi'r-Rahmânu min vucûhi'l-i'râb ve'l-kirâati fi cem'i'l-Kur'ân*. Mısır: Matbaatu Mustafâ el-Babî, 1961.
- er-Râzî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- es-Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- es-Süheylî, Abdurrahman. *er-Revdu'l-ünf fi şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hâdise, 1967.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 24 Cilt. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2000.
- ez-Zemâşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-akâvîl fi vucûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed Mursi 'Amr. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mushaf, 1977.
- Ez-Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîrü'l-münîr*. İstanbul: Risale Yayınları, ts.
- Fayda, Mustafa. "Abdullah b. Selam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1:134. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm'a Giriş*. çev. İbrahim Arif Koytak - Veysel Uysal. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam'ın Doğuşu*. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Harman, Ömer Faruk. "Firavun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13:119. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hz. Ali. *Nehcu'l-belâğa*. çev. Beşir Işık vd. Ankara: Birleşik Kitabevi, 1990.

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sami Mahmud Selâme. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Taybe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisâni'l-'Arab*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- İsfahânî, Ebû'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıp. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Kırca, Celal. *Kur'ân ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1982.
- Kileci, Mehmet. *Risâle-i Nurda Kur'ân Mucizesi*. İstanbul: İz yayınları, 1997.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. trc. M. Emin Saraç – İ. Hakkı Şengüler – Bekir Karlığa. İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Ma'luf, Luis. *el-Muncid*. Beyrut: el-Mektebetu's-Şerkiyye, 1973.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Beyrut: Muessesetu Kutubi's-Sakâfiyye, 1992.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'Ulûm, 2005.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça – Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Mücâhid Ebû'l-Haccâc b. Cebr el-Mekkî. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Muhammed Abdusselam. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1989.
- Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm (Tefsîru'l-Menâr)*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Sibeveyh, Ebu Bîşr Amr b. Osman. *el-Kitâb*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'câzü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21:403. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1989.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır: Matbaatü İsâ el-Babî el-Halebî, 1957.